

Резюме

Научная статья посвящена исследованию гражданской процессуальной дееспособности лиц, участвующих в делах искового производства. Сформулировано и теоретически обосновано ее понятие; исследован объем и субъектный состав гражданской процессуальной дееспособности; разработаны выводы и научно-обоснованные предложения по оптимизации гражданского процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: гражданская процессуальная правосубъектность; гражданская процессуальная правоспособность; гражданская процессуальная дееспособность лиц, участвующих в делах искового производства.

Summary

This scientific article is dedicated to investigation of civil procedural capability of people, who participate in matters of actional realization. Its concepts are laid down and theoretically grounded, volume and subject content of civil procedural capability is investigated, conclusions and scientific-based proposals are developed regarding optimization of civil procedural legislation of Ukraine in force.

Key words: civil procedural legal personality; civil procedural legal capacity; civil procedural capability of people, who participate in matters of actional realization.

Отримано 19.07.2010

Е. М. ГРАМАЦЬКИЙ

Ернест Мірчевич Грамацький, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
У СВІТЛІ ГАРМОНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЄВРОПІ**

Прискорення глобалізаційних процесів у світі та Європі зумовлює поступове поглиблення тенденцій до інтеграції політичного, економічного, – а значить і правового – простору розвинених держав. З достатньою чіткістю це можна простежити на прикладі формування єдиних правил європейського комерційного обороту шляхом застосування різних форм узгодження законодавства держав ЄС у сфері міжнародного приватного права. Вагомим чинником актуальності дослідження європейської уніфікації та гармонізації приватного права є задеклароване Україною прагнення вступити до ЄС як магістральний напрям її зовнішньополітичної діяльності, у зв'язку з чим проблеми вдосконалення регулювання відносин з іноземним елементом з урахуванням досвіду європейських країн є важливим завданням української приватноправової доктрини.

Значна роль у вивченні сучасних проблем міжнародного приватного права в контексті зближення (уніфікації, гармонізації, апроксимації) законодавства і правових систем держав-членів ЄС та України належить таким вченим як А. С. Довгерт¹, Н. С. Кузнецова², Л. А. Луць³, О. О. Мережко⁴, В. І. Муравйов⁵, В. Ф. Опришко⁶, В. В. Попко⁷, О. В. Руденко⁸, О. Ф. Скакун⁹ та іншим дослідникам.

Метою цієї статті є з'ясування існуючих актуальних проблем міжнародного приватного права поняття у розрізі основних напрямів уніфікації та гармонізації законодавства України в сучасних умовах цілеспрямованої державної політики євроінтеграції.

На даний час вже накопичений значний досвід внутрішнього регулювання тих чи інших проблем, які можуть бути вирішені із застосуванням здобутків європейського права, Україна взяла на себе серйозні зобов'язання щодо гармонізації власного права в рамках курсу інтеграції до ЄС, у зв'язку з чим вітчизняна доктрина і практика готові до безпосередньої уніфікації та гармонізації конкретних галузевих нормативних масивів з правом країн ЄС. Зазначене повною мірою стосується і адаптації законодавства України у сфері міжнародного приватного права. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу і являє собою процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*¹⁰ ЄС (розділи 1, 2 Загальнодержавної програми). Джерелами *acquis communautaire* є: а) первинне законодавство ЄС: установчі договори ЄС*; Договір про Європейський Союз 1992 року**; Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання нових держав-членів ЄС; б) вторинне законодавство: директиви; регламенти; рішення; рекомендації або вис-

© Е. М. Грамацький, 2010

* Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року (з 1993 року – Договір про заснування Європейського співтовариства), Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 року з наступними змінами, внесеними Маастрихтським договором (Договір про утворення Європейського Союзу 1992 року), Амстердамським договором 1997 року та Ніщким договором 2001 року, а також актами про приєднання.

** Із змінами, внесеними Амстердамським договором 1997 року та Ніщким договором 2001 року, а також договорами про приєднання.

новки; джерела права у формі міжнародних угод; загальні принципи права Європейського співтовариства; рішення Європейського суду; спільні стратегії, спільні позиції та спільні дії у різних сферах. Комплексність *acquis communautaire* характеризується широтою його суттєвого змісту, що символізує результат євроінтеграції загалом і в окремих сферах діяльності ЄС¹¹. Нормативною підставою для здійснення ЄС-орієнтованих уніфікаційно-гармонізаційних процесів в Україні є ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 р. (ратифікована Законом України від 10.11.1994 р.), Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. (далі – Загальнодержавна програма), Указ Президента «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004 – 2015 роки» від 28.04.2004 р. № 493/2004.

Варто відзначити, що уніфікації та гармонізації міжнародного приватного права, з одного боку, властиві всі ті загальні ознаки, що характеризують ці процеси і в інших галузях – цивільному праві, митному праві, податковому праві¹² тощо. З іншого боку, специфіка методу міжнародного приватного права та подвійний характер його джерел, актуальні проблеми удосконалення цієї сфери правового регулювання обумовлюють особливості уніфікаційно-гармонізаційних процесів саме у цій сфері. Процес гармонізації міжнародного приватного права в рамках самого ЄС та його взаємоузгодження з правовою системою України безпосередньо впливають, а нерідко і визначають постановку і шляхи вирішення ключових сучасних проблем галузі міжнародного приватного права в Україні.

Слід звернути увагу на динамічність наднаціонального *acquis communautaire*, що активно розвивається та впливає на національні правопорядки держав-членів ЄС*, паралельно з адаптацією до нього законодавства України. Інтеграційні процеси в міжнародному приватному праві проявляються у взаємодії: по-перше, міжнародного і національного права; по-друге, національних правових систем між собою; по-третє, однопорядкових елементів, що складають національну правову систему (внутрішньо-правова взаємодія).

Одним з результатів наведених форм взаємодії стала поява такого своєрідного юридичного феномену як міжнародна приватноправова уніфікація**. Розробка єдиних правових норм дозволяє після їх прийняття державами замінити різнопорядкові положення національного права на уніфіковані матеріальні норми прямого застосування і тим самим усунути необхідність використання колізійного методу регулювання. Під уніфікацією розуміється процес розробки і прийняття однакових загальнообов'язкових (для декількох держав) правових норм, що юридично оформлений в укладених між державами міжнародних договорах¹³. Результатом уніфікації виступають єдині правові норми, результатом гармонізації – однопорядкові, але не тотожні правові норми¹⁴. Можна виокремити два типи уніфікації, що здійснюється в міжнародному приватному праві – уніфікація колізійних норм і уніфікація матеріально-правових норм у різних сферах регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом. При цьому уніфікація матеріально-правових норм найчастіше передбачає необхідність участі України у конвенціях Ради Європи¹⁵ та багатосторонніх міжнародних договорах за участю держав – членів ЄС, в той час як колізійна уніфікація здійснюється і у двосторонніх міжнародних угодах, зокрема, міжнародних договорах України про правову допомогу.

У свою чергу, гармонізація розглядається як узгодження загальних підходів, концепцій розвитку національного законодавства, а також процес вироблення спільних правових принципів і окремих рішень¹⁶. Французький вчений Р. Давид наголошував, що гармонізація, разом з уніфікацією, дають змогу встановити гармонію правових систем у межах певної спільності¹⁷. Однак на даний час гармонізація з правом ЄС у більшості випадків має односторонній характер, оскільки при її реалізації йде мова про приведення правових норм, прийнятими третіми державами, у відповідності з нормами права ЄС. Комплексний процес гармонізації колізійних норм та підходів до регулювання правовідносин з іноземним елементом у контексті євроінтеграції України був би неможливим без прийняття Закону України «Про міжнародне приватне право» (2005 р.), що став важливим етапом формування системи міжнародного приватного права в Україні. Однак зараз на порядку денному стоїть його удосконалення його загальних положень та колізійних норм в світлі нещодавніх Рекомендацій ЄС: щодо колізійних питань договірного права (2008 р.), не договірних зобов'язань (2009 р.) та питань міжнародного цивільного процесу¹⁸. У зв'язку з цим, пріоритетними сферами уніфікації та гармонізації міжнародного приватного права в контексті євроінтеграції мають стати, передусім, зобов'язальне право (як договірні, так і недоговірні зобов'язання), речове право та захист інвестицій, право інтелектуальної власності, норми щодо міжнародної підсудності справ з іноземним елементом. Вважаємо, що значимість цього напрямку уніфікації та гармонізації є настільки важливою, що необхідно включити адаптацію законодавства України у сфері міжнародного приватного права до числа пріоритетних сфер адаптації законодавства України у вигляді окремого Додатку 15 до Загальнодержавної програми, як це має місце щодо конкурентного, митного права, транспорту, енергетики та ряду інших галузей.

У літературі обґрунтовується, що з 2003 р. у ЄС відбувається переорієнтація з уніфікації матеріально-приватного права на уніфікацію колізійного права та в замороженому стані залишається уніфікація єдиного європейського процесуального права, що має своїм наслідком розвиток європейського міжнародного

* Це дозволяє говорити про два рівні гармонізації регулювання правовідносин з іноземним елементом – між державами ЄС в рамках застосування національних колізійних норм і *acquis communautaire*, а також гармонізацію власне права України до права ЄС.

** Лат. «*unio facere*» – робити єдиним.

цивільного процесуального права (конфліктного права)¹⁹. Це і не дивно, адже деякі сфери приватноправового регулювання складніше піддаються матеріальній уніфікації в силу глибоких національних традицій (сімейне, спадкове право). Разом із тим, у сфері договірної права, активно здійснюється розробка Принципів Європейського контрактного права (Principles of European Contract Law), що, на думку багатьох дослідників, має стати прообразом майбутнього Європейського, і навіть всесвітнього, цивільного кодексу.

У світлі вищевикладеного, продовжують залишатись невирішеними такі основні проблеми міжнародного приватного права як: 1) складна передбачуваність колізійної норми, яка буде застосована судом для врегулювання відносин з іноземним елементом; 2) встановлення змісту іноземного права та віднайдення адекватних підходів для його належного тлумачення; 3) колізійна норма у більшості випадків відсилає до матеріальної норми, створеної для суто внутрішніх правовідносин (без урахування специфіки наявності іноземного елементу); 4) зворотне відсилання (*renvoi*) і відсилання до права третьої держави (*transmission*); 5) конфлікт кваліфікацій; 6) принципові розходження щодо колізійного регулювання правового статусу фізичних та юридичних осіб; 7) випадки застосування права конкретної держави до відносин, що повністю протікають поза територією цієї держави; 8) колізії між колізійними нормами різних держав, що призводить до так званих «шкунтильгаючих відносин»; 9) визнання і виконання іноземних судових рішень.

Вирішення цих складних протиріч між правопорядками держав уявляється складним без перегляду концептуальної позиції про те, що міжнародне приватне право є невід'ємним компонентом та феноменом саме національної правової системи кожної держави. Сучасна інтернаціоналізація життя спричиняє виникнення колосальної суперечності між переважно міжнародним характером сучасних цивільних відносин і переважно національним інструментарієм їх регулювання²⁰. Наука і практика міжнародного приватного права нині знаходяться на стадії формування якісно нової парадигми, яка, цілком можливо, буде полягати у визнанні того, що міжнародне приватне право є елементом не тільки і не стільки національного, скільки міжнародного права. Під впливом цієї магістральної тенденції сфера регулювання відносин з іноземним елементом трансформується з міжнародного приватного права конкретної держави у справді – міжнародне – приватне право.

Таким чином, у сфері міжнародного приватного права гармонізація та уніфікація мають здійснюватись, з одного боку, в напрямку узгодження колізійних норм, а з іншого боку – в напрямку розширення прямого уніфікованого (матеріально-правового) регулювання відносин з іноземним елементом шляхом укладення відповідних дво- та багатосторонніх міжнародних договорів за участю України та країн – членів ЄС, а також приєднання України до конвенцій Ради Європи. Результат цих процесів залишається одним з ключових і визначальних факторів для органічної адаптації правової системи України до права ЄС, що є необхідною передумовою для успішної євроінтеграції.

¹ Довгерт А. С. Адаптація приватноправової системи України до права ЄС // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Сучасні проблеми адаптації цивільного законодавства до стандартів ЄС». – Хмельницький – Л., 2005; Довгерт А. Методологічне значення ідеї наднаціонального цивільного права // Право України. – 2009. – № 8. – С. 15-19.

² Кузнєцова Н. С. Проблеми гармонізації цивільного законодавства України та країн Європи // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – Т. IV. – С. 174-188.

³ Луць Л. Основні заходи та способи європейської правової інтеграції // Право України. – 2002. – № 5. – С. 146-148; Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005.

⁴ Мережко О. О. Нове *Jus Commune Europe* // Юридична газета. – 2003. – № 12; Мережко О. О. Теорія та принципи транснаціонального торгового права (*lex mercatoria*): Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 388 с.

⁵ Муравйов В. Проблеми гармонізації внутрішнього права неасоційованих країн з правом Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 4. – С. 91-94.

⁶ Опришко В. Питання гармонізації законодавства України з міжнародним правом і національними правовими системами // Право України. – 1999. – № 8. – С. 12-16; Опришко В. Питання трансформації Європейського права в законодавство України // Право України. – 2001. – № 2. – С. 27-30.

⁷ Попко В. В. Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 358 с.

⁸ Руденко О. В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС. Монографія. – Чернівці: Рута, 2007. – 247 с.

⁹ Скакун О. Ф. Категорії «інтеграція», «гармонізація», «апроксимація», «уніфікація» в правовому середовищі: схожість і відмінність дії // Международный научный журнал «Сравнительно-правовые исследования». – 2008. – № 1. – С. 51-61.

¹⁰ *Acquis communautaire* – букв. «надбання співтовариства», правова система Європейського Союзу, включаючи акти законодавства ЄС (але не обмежуючись ними), прийняті в рамках Європейського Співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики в сфері безпеки, Спільної політики в сфері юстиції та внутрішніх справ.

¹¹ Петров Р. Поняття «*acquis communautaire*» у праві Європейського Союзу // Право України. – 2003. – № 9. – С. 145.

¹² Детальніше див.: Яценко К. В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських Співтовариств про непряме оподаткування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Київський національний економічний ун-т. – К., 2005.

¹³ Саме закріплення результатів уніфікації (уніфікованих норм) як зобов'язань держав за їх міжнародними угодами розглядається в доктрині як суттєвий чинник розмежування уніфікації та гармонізації, які ця ознака не властива (див.: Ска-

кун О. Ф. Категорії «інтеграція», «гармонізація», «апроксимація», «уніфікація» в правовому середовищі: схожість і відмінність дії // *Международный научный журнал «Сравнительно-правовые исследования»*. – 2008. – № 1. – С. 54).

¹⁴ Відповідним чином і в довідкових словникових виданнях «уніфікація» розуміється як «приведение к одинаковости», а «гармонізація» – як «стройное сочетание, взаимное соответствие предметов, явлений, качеств» (*Международное частное право*. Учебник / Под ред. Г. К. Дмитриевой. – М., 2002. – С. 184).

¹⁵ Недостатність участі України у Конвенціях Ради Європи справедливо відзначається в літературі (*Очерки международного частного права* / Под ред. проф. А. Довгерта. – Х.: ТОВ «Одиссей», 2007. – С. 334-351).

¹⁶ Тихомиров Ю. А. *Право: национальное, международное, сравнительное* // *Государство и право*. – 1999. – № 8. – С. 8-10.

¹⁷ Давид Р. *Основные правовые системы современности (сравнительное право)*. – М., 1967. – С. 31.

¹⁸ Довгерт А. *Методологічне значення ідеї наднаціонального цивільного права* // *Право України*. – 2009. – № 8. – С. 18.

¹⁹ Руденко О. В. *Уніфікація міжнародного приватного права в Європейському Союзі: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03* / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – С. 4.

²⁰ Довгерт А. *Методологічне значення ідеї наднаціонального цивільного права* // *Право України*. – 2009. – № 8. – С. 17.

Резюме

У статті досліджуються поняття, основні ознаки і напрямки сучасної уніфікації і гармонізації міжнародного приватного права як складової частини правової євроінтеграції України. Розглядаються сучасні проблеми міжнародного приватного права.

Ключові слова: проблеми міжнародного приватного права, гармонізація законодавства, адаптація, колізійне регулювання.

Резюме

В статье исследуются понятие, основные признаки и направления современной унификации и гармонизации международного частного права как составной части правовой евроинтеграции Украины. Рассматриваются современные проблемы международного частного права.

Ключевые слова: проблемы международного частного права, гармонизация законодательства, адаптация, коллизионное регулирование.

Summary

The article provides an overview of the conception, salient features and directions of modern unification and harmonization in the field of international private law as component part of Ukrainian integration to European Union. In presented research modern problems of international private law are considered.

Key words: problems of international private law, legislative harmonization, adaptation, conflicts regulation.

Отримано 8.06.2010

Т. А. ЗАНФІРОВА

Тетяна Анатоліївна Занфірова, кандидат юридичних наук, доцент Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ ЛОКАЛЬНИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Поява в ст. 13 проекту редакції Трудового кодексу 2009 р. поняття «нормативний акт роботодавця», на наш погляд, відображає нові ідеологічні установки періоду реформування соціально-економічних відносин. Важливо відзначити, що зміст норми п. 3 ст. 13 проекту може слугувати законодавчим виправданням зняття обмежень для реалізації господарської, соціально-економічної влади роботодавця: «Якщо колективний договір не укладено, питання, що мають бути ним урегульовані відповідно до вимог цього Кодексу, регулюються нормативними актами роботодавця, погодженими з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), а в разі їх відсутності роботодавець самостійно приймає такі акти».

З погляду правової теорії поняття «нормативний акт роботодавця» належить до групи «локальні нормативні акти». Якщо в проекті українського Кодексу законів про працю відсутнє визначення нормативного акта роботодавця, то в російському стосовно локальних нормативних актів вказано, що вони приймаються в розвиток загальних норм трудового права для конкретизації правил, установлених трудовим законодавством, іншими нормативними правовими актами вищих рівнів в ієрархії джерел трудового права, стосовно умов відповідного роботодавця (організації, індивідуального підприємця), а також відповідно до колективних